

บทสรุป

ภายใต้ระบบการผลิตแบบศักดินาไทยซึ่งอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจรวมศูนย์อยู่ภายใต้อำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ ผลผลิตส่วนหนึ่งถูกส่งขึ้นสู่ห้องพระคลังหลวงในรูปของส่วยและภาษีอากรต่าง ๆ กลายเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ซึ่งจะทรงใช้จ่ายในทางใดก็ได้ และปรากฏว่ารายจ่ายต่าง ๆ ของกษัตริย์ไทยในอดีต มักจะเป็นไปในรูปการทำสงคราม การพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปีแก่พวกข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ การพระราชพิธีต่าง ๆ การศาสนาและการบริจาคทาน อันถือได้ว่าเป็นการใช้จ่ายเพื่อรักษาพระราชอำนาจและสร้างความชอบธรรมในการปกครองของกษัตริย์เองมากกว่าที่จะใช้จ่ายเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนซึ่งเป็นผู้สร้างผลผลิต

การเปิดประเทศของไทยใน พ.ศ. 2398 เป็นผลมาจากการแผ่ขยายอิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมในภูมิภาคแถบนี้ ถึงแม้ว่าไทยจะเสียเปรียบในการทำสัญญาเบาริงในหลายประการ แต่ขณะเดียวกันสัญญานี้ก็ได้ส่งผลให้ระบบการผลิตของไทยต้องเปลี่ยนแปลงไปคือเปลี่ยนจากระบบการผลิตพอเพียงชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย และเกิดการไหลเข้าของทุนตะวันตกในรูปของบริษัทค้าข้าวผสมกับทุนที่เกิดขึ้นจากการสะสมทุนในสังคมไทยของพ่อค้าชาวจีนและขุนนางไทย อันนับได้ว่าเป็นขั้นตอนแรกของก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมของไทย ถึงแม้ว่าระบบเศรษฐกิจไทยจะเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยในความเปลี่ยนแปลงนี้อย่างดี แต่ถึงกระนั้นในรัชสมัยของพระองค์ ถึงแม้จะเริ่มมีการแบ่งแยกเงินส่วนพระองค์ออกจากเงินแผ่นดิน และเริ่มมีทัศนคติที่ว่าเงินของรัฐเป็นผลมาจากการเก็บภาษีจากประชาชน ควรจะกลับไปสนองตอบประชาชนบ้าง แต่ก็ปรากฏว่ารูปแบบการใช้จ่ายเงินของรัฐยังคงมีลักษณะคล้ายกับอดีตที่ผ่านมาได้แก่การใช้จ่ายในการพระราชทานเบี้ยหวัด เงินปี การพระราชพิธีต่าง ๆ การศาสนา และการบริจาคทาน มีการใช้จ่ายที่แตกต่างไปจากเดิมเล็กน้อยคือ การใช้จ่ายเพื่อ

เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ อันได้แก่การขุดคลองและสร้างถนน ถึงแม้ว่าเจตนาในการขุดคลองและสร้างถนนจะมีจุดประสงค์เพียงเพื่อเอาใจชาวตะวันตกและเพื่อการคมนาคม แต่ก็ถือว่ารายจ่ายในการขุดคลองและสร้างถนนเป็นรายจ่ายในการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมด้วย โดยเฉพาะการขุดคลองเป็นประโยชน์ต่อทางส่งน้ำตาลออกสู่ตลาดโลก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกชักจูงขึ้น แต่ขณะเดียวกันปัญหาการเรียกอำนาจคืนจากสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ก็ได้ทำให้การปฏิรูปประเทศต้องล่าช้าออกไป ดังนั้นในระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2434 จึงเป็นช่วงระยะของการจัดปฏิรูประบบการคลังเพื่อให้รายได้ของแผ่นดินรวมศูนย์ยิ่งขึ้น และการจัดสรรรายจ่ายต่าง ๆ ยังเป็นไปเพื่อตอบสนองความจำเป็นเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะมีการวางแผนอย่างรอบคอบ ถึงแม้ว่าจะได้มีการประมาณการใช้จ่ายเงินแผ่นดินบ้างแล้วก็ตาม ทั้งนี้เพราะหน่วยราชการต่าง ๆ ยังซ้ำซ้อนยุ่งเหยิง ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างแท้จริง

ใน พ.ศ. 2435 ได้มีการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ โดยเปลี่ยนแปลงระบบบริหารใหม่ทั้งหมด ก่อกำเนิดระบบราชการขึ้น และการใช้จ่ายเงินแผ่นดินในแต่ละปีจึงเป็นการใช้จ่ายตามที่กำหนดไว้ในงบประมาณการใช้จ่ายที่จัดทำไว้ล่วงหน้าในแต่ละปี แต่เนื่องจากการทำงานงบประมาณรายจ่ายเงินแผ่นดินเป็นเรื่องใหม่ ประกอบกับความคืบคลานของเสนาบดีบางคน ดังนั้นจึงมักมีปัญหาเรื่องการทำงานงบประมาณไม่ทันกำหนดและไม่สมบูรณ์ จนต้องมีการโอนย้ายเปลี่ยนแปลงงบประมาณอยู่เสมอ และการพิจารณาของงบประมาณต่าง ๆ ก็เป็นการพิจารณาตามความเห็นของเจ้ากระทรวงนั้น ๆ ซึ่งมักจะเสนอของงบประมาณตามความจำเป็นเฉพาะหน้ามากกว่าที่จะมีการวางแผนการใช้จ่ายเงินในระยะยาว จนถึง พ.ศ. 2452 กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้เสนอแผนการระยะยาวในการใช้จ่ายเงินแผ่นดินว่าควรกำหนดโครงสร้างการใช้จ่ายเงินในแต่ละปีดังนี้คือ การป้องกันประเทศร้อยละ 25 การรักษาความสงบภายในร้อยละ 25 การรักษาพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ร้อยละ 25 และการพัฒนาประเทศร้อยละ 25 เช่นกัน ซึ่งถึงแม้นโยบายนี้จะไม่ได้รับการคัดค้านแต่ก็ยังไม่นำไปปฏิบัติ

เพราะสิ้นรัชกาลเสียก่อน

อย่างไรก็ตามจุดมุ่งหมายหลักของการใช้จ่ายเงินในรัชกาลนี้ก็คือ การรักษาเอกราชของชาติ ดังนั้นการใช้จ่ายส่วนใหญ่จึงมุ่งไปที่การป้องกันประเทศ การใช้จ่ายเพื่อการรักษาความสงบภายในหรือการใช้จ่ายเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ล้วนมีเหตุผลในการใช้สนับสนุนการรักษาเอกราชของชาติทั้งสิ้น และจากจุดมุ่งหมายหลักเช่นนี้เอง ที่ทำให้ในคอนต้นรัชกาลคือในช่วง พ.ศ. 2435 - 2446 การใช้จ่ายเงินแผ่นดินของไทยอยู่ภายใต้ต้นนโยบายการคลังแบบเก่าคือใช้จ่ายในขอบเขตของเงินรายได้ และปรากฏว่าการใช้จ่ายในช่วงนี้รัฐให้ความสำคัญกับการใช้จ่ายในด้านการรักษาความสงบภายใน การป้องกันประเทศรวมทั้งการสร้างทางรถไฟ เพราะถือว่ากิจการรถไฟจะช่วยสนับสนุนการรักษาความสงบภายในหรือการปกครองหัวเมืองได้

ใน พ.ศ. 2447 รัฐได้ตกลงใจที่จะกู้เงินจากต่างประเทศมาสร้างทางรถไฟเป็นครั้งแรก และหลังจากนั้นอีก 2 ครั้งใน พ.ศ. 2449 และ 2451 ดังนั้นการใช้จ่ายในด้านการคมนาคมจากเงินรายได้ของรัฐ จึงลดความสำคัญลงมาอยู่ในอันดับ 3 ส่วนการใช้จ่ายในด้านการป้องกันประเทศซึ่งเคยอยู่ในอันดับ 2 หรือ 3 เลื่อนความสำคัญขึ้นเป็นอันดับ 1 หรือ 2 สลับกับรายจ่ายในการรักษาความสงบภายใน ทั้งนี้เพราะหลังจาก พ.ศ. 2445 ซึ่งได้เกิดขบถผีบุญขึ้นในภาคอีสาน และขบถเงี้ยวเมืองแพร่ขึ้นในภาคเหนือ ทำให้เกิดทัศนคติขึ้นใหม่นอกเหนือจากการป้องกันประเทศจากศัตรูภายนอกแล้ว ทหารยังมีหน้าที่ช่วยสนับสนุนการรักษาความสงบภายในด้วย ส่วนการใช้จ่ายในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้น รัฐให้ความสำคัญน้อยมาก การใช้จ่ายของกระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงยุติธรรมและกระทรวงศึกษาธิการค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับกระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทย อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าจุดประสงค์หลักของการสร้างทางรถไฟจะเป็นไปเพื่อสนับสนุนการรักษาความสงบภายในและการป้องกันประเทศมากกว่าที่จะมุ่งให้เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (Infra Structure) แต่ถึงกระนั้นก็นับว่ารถไฟให้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจด้วยเพราะใช้ประโยชน์ในด้านการขนส่งสินค้าจากแหล่งผลิตสู่ตลาดได้ ส่วนการใช้จ่ายเงินส่วนพระองค์ก็ได้มีการแบ่งแยกจากรายจ่ายเงินแผ่นดิน

อย่างชัดเจน ถึงแม้ว่าในแต่ละปีจะมีรายจ่ายส่วนพระองค์เพิ่มขึ้นบ้าง แต่เมื่อคิดเป็นสัดส่วนกับรายจ่ายของรัฐในก้อนต่าง ๆ แล้วยังนับว่าน้อยลงทุกปี ทั้งนี้เพราะพระคลังข้างที่มีรายไต่จากการลงทุนของตนเอง จึงสามารถแบ่งเบาภาระจากเงินแผ่นดินไปได้มาก

จากการที่จุดมุ่งหมายหลักของการใช้จ่ายเงินแผ่นดินของรัฐมุ่งไปในการรักษาเอกราชของประเทศ ประกอบกับความคืบคลานของเสนาบดีบางคน ทำให้รัฐทุ่มเทการใช้จ่ายไปในการปฏิรูปโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) อันได้แก่การสร้างกองทัพ การจัดการปกครองเป็นส่วนใหญ่และเสริมด้วยการจัดปรับปรุงขบวนการยุติธรรมและการศึกษา ทำให้รัฐละเลยการพัฒนาเศรษฐกิจอันเป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม ด้วยเหตุผลว่ารัฐไม่มีเงินและไม่มีผู้เชี่ยวชาญพอ รัฐไม่สนใจที่จะส่งเสริมการบำรุงพันธุ์พืชและสัตว์เท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่เป็นหน้าที่ของกระทรวงเกษตรมาตั้งแต่อดีต ด้วยเหตุผลว่าไม่มีผู้เชี่ยวชาญ แต่ขณะเดียวกันรัฐก็ไม่ยอมจ้างผู้เชี่ยวชาญเพราะเกรงว่าจะต้องใช้จ่ายมาก ดังนั้นพันธุ์ข้าวของชาวนาจึงเสื่อมลง พร้อม ๆ กับที่ต้นทุนในการเพาะปลูกข้าวของชาวนาสูงขึ้น เนื่องจากราคาของวัว ควาย ซึ่งเป็นพลังงานผลิตที่สำคัญราคาสูงขึ้น แต่ในขณะปลายรัชกาลรัฐบาลก็ได้เริ่มสนใจที่จะบำรุงพันธุ์พืชและสัตว์ รวมทั้งเริ่มสนับสนุนการใช้เครื่องจักรในการทำงาน ภายหลังจากที่ได้รับคำแนะนำจากบริษัทเอกชน แต่ก็เป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น ใต้นรัชกาลเสียก่อน

การที่รัฐไม่ยอมใช้จ่ายเงินเพื่อการชลประทาน แต่เปิดโอกาสให้เอกชนและบริษัทเอกชน เข้าทำหน้าที่ขุดคลองแทน โดยแลกเปลี่ยนกับกรรมสิทธิ์ที่ดินริมฝั่งคลอง ประกอบกับขอบกพรองของเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินในอดีต ทำให้ที่ดินริมฝั่งคลองตกเป็นของบริษัทเอกชนเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ประชาชนทั่วไปต้องอยู่ในฐานะผู้เช่า ในอัตราที่เจ้าของที่ดินเป็นผู้กำหนด

อนึ่ง การที่รัฐขาดกลไกในการบริหารระบบการค้าเสรี ทำให้พ่อค้ามีโอกาสแสวงหากำไรจากการค้าข้าวกับชาวนาได้มากขึ้น โดยการกดราคาข้าวเปลือกและโรงราคาข้าวสาร

ในการอุตสาหกรรมนั้น นอกเหนือจากการส่งเสริมให้มีการทอผ้าไหมโดยใช้เครื่องจักรแล้ว ไม่ปรากฏว่ารัฐบาลให้ความสนใจส่งเสริมอุตสาหกรรมใดอีก ดังนั้นบทบาทในการพัฒนาอุตสาหกรรมในสมัยนี้จึงเป็นบทบาทของเอกชนเป็นส่วนใหญ่ กิจการโรงสีและเหมืองแร่ซึ่งมีการพัฒนาเทคนิคการผลิตใหม่ ๆ ขึ้น โดยใช้เครื่องจักรจากยุโรป ล้วนเป็นกิจการของชาวจีนและชาวตะวันตก ซึ่งถึงแม้ว่ากิจการนี้มิได้ก่อให้เกิดการสร้างงานให้แก่ชาวไทยในขณะนั้น เพราะทั้งช่างฝีมือและกลังในกิจการเหล่านี้ล้วนเป็นชาวจีนทั้งสิ้น แต่ถึงกระนั้นก็ต้องนับได้ว่า การเกิดขึ้นของโรงสีได้ก่อให้เกิดผลดีต่อการค้าข้าวของไทยอย่างยิ่ง เพราะนอกจากโรงสีจะทำหน้าที่ส่งข้าวออกขายแล้ว ยังทำให้ปริมาณข้าวส่งออกของไทยเพิ่มมากขึ้นด้วย เนื่องจากชาวจีนนิยมที่จะซื้อข้าวสารจากไทยมากกว่าข้าวเปลือก

ส่วนกิจการเหมืองแร่นั้นแม้ว่าจะทำรายได้ให้แก่รัฐน้อยกว่ากิจการอื่น เช่น ป่าไม้ และการค้าข้าว แต่ก็นับได้ว่ากิจการนี้ได้สร้างรายได้ส่วนหนึ่งให้แก่รัฐเพื่อนำไปใช้พัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ จึงถือได้ว่ากิจการนี้ได้ส่งผลประโยชน์แก่ประชาชนส่วนรวมด้วยเช่นกัน

จึงสรุปได้ว่าจากภาวะการเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมตะวันตก ทำให้ไทยจำเป็นต้องปฏิรูปประเทศในทุก ๆ ด้าน แต่เนื่องจากไทยเป็นประเทศยากจน มีรายได้น้อย จึงไม่สามารถจะปฏิรูปทุกด้านให้ได้ผลดีพร้อมกันหมดได้ จำเป็นต้องเลือกสิ่งทีรัฐบาลเห็นว่าเป็นความจำเป็นเฉพาะหน้าก่อน ซึ่งรัฐบาลให้ความสำคัญกับด้านการป้องกันประเทศและการรักษาความสงบภายในมากที่สุด ดังนั้นรายจ่ายส่วนใหญ่ของรัฐจึงถูกทุ่มเทให้กับกิจกรรมสองประเภทนี้ ส่วนรายจ่ายด้านอื่น ๆ ก็เป็นไปเพื่อสนับสนุนนโยบายการรักษาเอกราชของชาติด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงปรากฏว่ารายจ่ายของรัฐในการพัฒนาเศรษฐกิจค่อนข้างน้อย โดยรัฐบาลเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ารับหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจแทนทั้งในด้านการชุกคลอลชลประทาน การบำรุงพันธุ์พืช และการพัฒนาเทคนิคการทำนาโดยใช้เครื่องจักร แต่ในตอนปลายรัชกาลเมื่อรัฐบาลได้ทราบถึงปัญหาต่าง ๆ ของชาวนา รัฐบาลก็เริ่มให้ความสนใจที่จะส่งเสริมการบำรุงพันธุ์สัตว์ บำรุงพันธุ์พืช แต่ยังไม่ทันดำเนินการต่าง ๆ ได้มากนักก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน.

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

1. เอกสารที่ยังไม่ตีพิมพ์

ก) เอกสารหอขัรญาณ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1214 เลขที่ 119 พระราชทานขอให้เจ้าหลวงพระบาง
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1216 เลขที่ 130 ประกาศเรื่องแจกเบี้ยหวัดพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1220 เลขที่ 198 - 210 เบี้ยหวัดกรมต่าง ๆ
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 207 บัญชีเงินจำนวนปีกรมพระคลังมหาสมบัติ
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1223 เลขที่ 315 บัญชีเจ้าพระยา, พระยา, พระ, หลวงกรมมหาดไทยรับพระราชทานเบี้ยหวัด
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1226 เลขที่ 42 บัญชีเงินค่าก่อสร้างวัดราชประดิษฐ์
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1230 เลขที่ 135 บัญชีชำระเงินพระคลังข้างใน
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 113 เลขที่ 7 แจกย้าแลเงินแก่ข้าราชการทั้งสี่แผ่นดิน
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 131 เลขที่ 9 บัญชีเรื่องพระคลังข้างใน
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 144 เลขที่ 1 ลงนามเจ้านายรับเบี้ยหวัด
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 163 เลขที่ 7 บัญชีเงินอากรต่าง ๆ
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 168 เลขที่ 3 ไม่มีชื่อเรื่อง
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 168 เลขที่ 5 เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีราชวังกรมบังคับมหาดเล็กรับเรื่องจ่ายเงินแผ่นดิน
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 171 เลขที่ 1 ภาษ็ร่อยชัค 3 ปี 1237
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 176 เลขที่ 6 พระยาราโชส่งเงินค่านาปีต่าง ๆ
- จดหมายเทศรัชกาลที่ 5 มัคที่ 177 เลขที่ 4 ส่งเงินค่านาพระคลังมหาสมบัติ

จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ 5 มัคที่ 179 เลขที่ 10 สารตราถึงกรมการเมือง
 จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ 5 บ/ช 2 เลขที่ 599 บัญชีจ่ายเงินในการพระบรมศพรัชกาลที่ 4
 จดหมายเหตุนิติศาสตร์ที่ 5 บ/ช 2 เลขที่ 709 เจสดีเมตมหากไทย

ข) เอกสารจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

1) เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

- ร.5 ค.5.1/4 งบประมาณศก 112 - 114.
 ร.5 ค.5.1/5 งบประมาณศก 115 - 116.
 ร.5 ค.5.1/8 งบประมาณศก 117.
 ร.5 ค.5.1/10 ความเห็นมิสเตอร์มิตเชล อินเนสจิกระเบียบงบประมาณ ร.ศ. 117
 ร.5 ค.5.1/11 งบประมาณแผ่นดิน ศก 118 - 119.
 ร.5 ค.5.1/14 เงินรับเงินจ่าย ศก 120.
 ร.5 ค.5.1/20 งบประมาณ ศก 122.
 ร.5 ค.5.1/22 งบประมาณ ศก 123.
 ร.5 ค.5.1/27 งบประมาณ ศก 128.
 ร.5 ค.5.1/28 รายงานเสนาบดีสภา
 ร.5 ค.5.2/3 งบประมาณกระทรวงเกษตรธิการ.
 ร.5 ค.5.2/9 ขอเพิ่มงบประมาณ ร.ศ. 117.
 ร.5 ค.5.2/12 งบประมาณกระทรวงมหาดไทย.
 ร.5 ค.5.2/13 กรมหลวงดำรงกุเงินพระคลังข้างที่ไปใช้จ่ายราชการ.
 ร.5 ค.7.1 สำเนาจดหมายเหตุการประชุมกรรมการตรวจหน้าที่.
 ร.5 ค.9.2/5 เจ้าพระยาเทเวศร์วงษ์วิวัฒน์กุเงินพระคลังข้างที่
 ร.5 ค. 10/6 เบ็ดเตล็ด ข้อบังคับงบประมาณ ศก 115.
 ร.5 ค. 20.1/9 งบเคื่อนบัญชีพระราชทรัพย์ฝากข้างแบ่งค่าง ๆ.
 ร.5 ค. 25/2 สำเนาที่ส่งไปลงพิมพ์.
 ร.5 ค. 25/3 กุเงินทำรถไฟสายเหนือ.

- ร.5 ค. 25/5 ฎีกเงินต่างประเทศทำรถไฟสายเหนือ.
 ร.5 ค. 25/6 ฎีกเงินคองหลัง.
 ร.5 ค. 25/9 ฎีกเงินสามล้านคองหลัง.

2) เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ

- ร.5 ค. 2/5 โครงการศึกษา.
 ร.5 ค. 12/22 - 25 รายงานการศึกษาต่าง ๆ

3) เอกสารกระทรวงยุติธรรม

- ร.5 ย. 1/31 รายงานข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม.

3) เอกสารกระทรวงกลาโหม

- ร.5 ก. 13. 1/16 ฝึกหัดซ่อมทำยิงปืนแลยิงเป้า.
 ร.5 ก. 13. 1/50 บัญชีจำนวนทหารประจำการและบัญชีสรรพาวุธ ร.ศ. 117.
 ร.5 ก. 13. 1/78 ซ่อมรบ.
 ร.5 ก. 13. 2/8 จัดการทหารบก - เวื่อ.
 ร.5 ก. 13. 2/21 รายงานประชุมเสนาบดีเรื่องจัดการทหาร.
 ร.5 ก. 13. 2/23 จัดการทหารมณฑลราชบุรี.
 ร.5 ก. 13. 3/15 ประกาศให้ราษฎรทราบตาม พ.ร.บ. เกณฑ์ทหาร.
 ร.5 ก. 14/44 รายงานประจำเดือนกรมทหารเวื่อ ศก 118 - 119.

4) เอกสารกระทรวงมหาดไทย

- ร.5 ม. 2/16 การประชุมข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 126.
 ร.5 ม. 2. 11/10 - 19 รายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ. 123 - 129.
 ร.5 ม. 2. 19/4 สำมะโนครัวพลเมือง
 ร.5 ม. 12. 2/6 ความเห็นที่จะจัดการสุขาภิบาล

ร.5 ม. 16/13 จัดการกรมป่าไม้.

5) เอกสารกระทรวงโยธาธิการ

- ร.5 ยธ.5.1/24 ความเห็นเรื่องสร้างทางรถไฟในพระราชอาณาจักร.
 ร.5 ยธ.5.1/47 รายงานพระยาสุริยานุวัทธิตรวจราชการรถไฟ.
 ร.5 ยธ.5.1/58 รายงานการเดินรถไฟในสยาม ร.ศ. 126.
 ร.5 ยธ.5.5/24 บันทึกการประชุมรายงานเสนาบดีสภา.
 ร.5 ยธ.5.6/1 รถไฟสายนครราชสีมา.
 ร.5 ยธ.5.6/15 รถไฟสายนครราชสีมาแยกไปทางหนองคาย.
 ร.5 ยธ.5.9/13 ที่ดินและการก่อสร้างทางรถไฟสายเหนือ.
 ร.5 ยธ.5.9/19 ภูมิมันจะส่งกุลีเข้ามาทำทางรถไฟสายเหนือ.

6) เอกสารกระทรวงเกษตราธิการ

- ร.5 กษ. 1/10 รายงานประชุมผู้สำเร็จราชการพระนคร.
 ร.5 กษ. 2/1 ตั้งตำแหน่งเสนาบดี.
 ร.5 กษ. 3.1/4 ราษฎรชาวนาชอกู้เงินหลวง.
 ร.5 กษ. 3.1/9 ความคิดเรื่องอุกหนุ่นชาวนา.
 ร.5 กษ. 3.1/12 ชาวนากู้เงินหลวง.
 ร.5 กษ. 3.3/10 กรรมการตัดสินความนาและคดีเรื่องนา.
 ร.5 กษ. 7/2 พ.ร.บ. สัตว์พาหนะ.
 ร.5 กษ. 7/4 ผสมพันธุ์สัตว์.
 ร.5 กษ. 9/5 รายงานโครงการทดน้ำไขน้ำสำหรับพื้นที่ราบแห่งลาคแม่น้ำเจ้าพระยา
 ตอนใต้ ของมิสเตอร์ไฮเค.
 ร.5 กษ. 9/8 การเบิกจ่ายเงินกรมคลอง.
 ร.5 กษ. 9/11 เรื่องกรมคลอง

- ร.5 กษ.9.2/48 รายงานมิสเตอร์ไฮเค เรื่อง ชุกคลองฝั่งตะวันตกแม่น้ำเจ้าพระยา.
- ร.5 กษ.9.3/9 คังอิรีเกชั่น.
- ร.5 กษ.9.4/8 ข้าหลวงกองแยกออกตรวจจอบนาให้แก่บริษัท.
- ร.5 กษ.9.4ก/42 กองตรวจรับไล่และเอาไฟเผาบ้านเรือนราษฎร.
- ร.5 กษ.10/1 ใ้ส่วนความรู้นายเจริญในการเพาะปลูก.
- ร.5 กษ.10.1/2 พันธุ์เมล็ดข้าว.
- ร.5 กษ.10.1/4 จ่ายข้าวพันธุ์คาริโลนาไปทดลองตามมณฑลต่าง ๆ.
- ร.5 กษ.11/6 คึกหาน้ำใช้ในกรุงเทพ.
- ร.6 กษ.8/3 ทูพิกกชกัย.
- ร.6 กษ.11/6 รายงานการประชุมเสนาบดี.
- กส.4/3841 ขอพระบรมราชานุญาตข้าหลวงจัดการที่นาวิเวท.
- กส.13/213 แจ้งความกรมช่างไหม.
- กส.13/215 เขียนร้องว่ากรมช่างไหมไม่สอนการทอผ้าด้วยผ้าไหม.
- กส.13/217 บริษัทชุกคลอง กุณาสยามบอกเรื่องมิสเตอร์สิงเคลียร์.
- กส.13/229 บริษัทชุกคลอง ขอให้จัดหาพันธุ์ข้าวที่ดีมาจำหน่ายแก่ราษฎร.
- กส.13/446 กรมเพาะปลูก.

7) เอกสารกระทรวงนครบาล

- ร.5 น.7.5/3 รายได้รายจ่ายกรมสรรพากรใน.
- ร.5 น.7.5/25 เงินส่วนลด.
- ร.5 น.11.1/7 จัดการตำรวจภูธร.
- ร.5 น.11.3/3 ความเห็นที่จะจัดการกรมพลตระเวร.
- ร.5 น.11.3/26 รายงานวงศ 3 เคื่อน.
- ร.5 น.11.3/37 เกณฑ์คนรับราชการกรมพลตระเวร.
- ร.6 น.10.2ช/1 รายงานความเสียหายเพราะเหตุป็น้ำมากน้ำน้อย.
- ร.6 น.43/7 รายงานนายอำเภอลี้กั้ง.

8) เอกสารสำนักพระราชเลขาธิการ

- ร.5 รล.3/3 พระบรมราชาโหวาทลับ.
 ร.5 รล.3/8 บันทึกการประชุมเสนาบดีสภา.
 ร.5 รล.6/5 รายงานเสนาบดีสภา.
 ร.5 รล.6/8 เสกัจประพาสในหัวเมืองต่าง ๆ ฝ่ายตะวันออก.

9) เอกสารเบ็คนคลีค

- ร.5 บ.1.4/1 เจ้านายแลข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
 ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน.
 ร.6 บ.3.1/38 ยอความเห็นพระยาอาหารบริรักษ์.

ค) เอกสารสำนักงานเศรษฐกิจและการคลัง กระทรวงการคลัง

1) เอกสารภาษาไทย

- งบประมาณแผ่นดิน ร.ศ.122 - 129.
 รายงานแลงบปี ร.ศ.116.
 รายงานแลงบปี ร.ศ.125.
 รายงานแลงบปี ร.ศ.129.

2) เอกสารภาษาอังกฤษ

Foreign Trade and Navigation, Port of Bangkok_year 128

(1909 - 1910) and 129 (1910 - 1911)

Statistics of the Import and Export, Trade of Siam A.D. 1896-1899.

Statistics of the Import and Export, Trade of Siam A.D. 1901-1908.

2. เอกสารชั้นต้นที่พิมพ์แล้ว

ก) เอกสารภาษาไทย

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 - 2400. พระนคร : องค์การฯ ของกรุงสยาม, 2503.

..... ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401 - 2404. พระนคร : องค์การฯ ของกรุงสยาม, 2504.

..... ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405 - 2408. พระนคร : องค์การฯ ของกรุงสยาม, 2504.

..... ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408 - 2411. พระนคร : องค์การฯ ของกรุงสยาม, 2505.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่ม 3. พระนคร : โรงพิมพ์กรุงสยาม, 2506.

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 9, 11, 20.

เสถียร ลายอักษร, ร.ศ.ท. และคณะ. ประชุมกฎหมายประจำศก. 9 เล่ม. พระนคร : เกล็ดเมด, 2478.

ข) เอกสารภาษาอังกฤษ

Thailand. Ministry of ~~Finance~~ Statistical Year Book
of the Kingdom of Siam A.D. 1923.

ข. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

1. วิทยานิพนธ์

- กิตติ คัมไพย. "คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. "การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. "วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ. 112." วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2509.
- ทวีศิลป์ สิมวัจนะ. "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2411 - 2475)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- นคร พันธมิตร. "การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระยะ พ.ศ. 2428 - 2438." วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2516.
- นพรัตน์ นุสรธรรม. "การปฏิรูปที่ดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.
- นิติ เอี้ยวศรีวงศ์. "การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2509.

- พรเพ็ญ ตันตระกูล. "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 - 2468)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- พรณี อวนสกุล. "กิจการเหมืองแร่ที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- พวงเพชร สุภัทเมวีกุล. "เปรียบเทียบผลงานของเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พ.ศ. 2435 - 2475." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- ภากรดี นหาพันธ์. "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ มหาวิทยลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518.
- ภูธร ภูมะชน. "ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- มัลลิกา เรืองระพี. "บทบาทชาวจีนในค้าขายเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518.
- รอยพิมพ์ เรื่องประคิษฐ์. "เงินคลังของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- วารุณี โอสถารมย์. "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411 - 2475." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

ศรีนวล ศิริวิไลจันทร์. "การปรับปรุงเศรษฐกิจของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สมชาย หลั่งหมอยา. "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

สิริลักษณ์ ตักดิ์เกรียงไกร. "คนกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ. 2398-2453)." วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

อรวรรณ แพศการา. "การปรับปรุงการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศษในมณฑลอุดร พ.ศ. 2436 - 2453." วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520.

2. หนังสือ และบทความในหนังสือ

จจร สุขพานิช. ฐานันดรไพร่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมนิยมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. "ระบบเศรษฐกิจใหม่ ค.ศ. 1851-1910." ใน วิวัฒนาการทุนนิยมไทย, หน้า 1-43 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร : สารศึกษาการพิมพ์, 2523.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ศึกษากับพัฒนาการของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : นำอักษรการพิมพ์, 2519.

คำรณราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระประวัติจอมพลพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช. พระนคร : โรงพิมพ์กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2516.

คำทรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. พระราชหัตถเลขาพระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506.

_____ . ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2506.

_____ . 42 ประวัติกุศลสำคัญ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณาคาร, 2509.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4. กรุงเทพมหานคร

นคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย. หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายพื้นฐานอารยธรรมไทย.

พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514.

นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาคำรงราชานุภาพ. สาส์นสมเด็จ. เล่ม 10, 13 และ 16.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

पालเลอกัวซ์, สังฆราช. เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปลโดย สันต์ ท. โกลดบุตร.

กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์, 2506.

พูนพิศมัย คีตกุล, ม.จ.หญิง. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ.

ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2515.

เฟลคัส, ฮาร์ช ฮอว์. หมอเฮาส์ในรัชกาลที่ 4. กรุงเทพฯ : กองคริสเตียนศึกษา,

1961.

เวงค์, เคลาส์ และ โรสเซ็นแบร์ก เคลาส์. ผู้รวบรวม. เยอรมันมองไทย.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2520.

เวลส์, ควอริช. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ. แปลโดย กาญจน์

สมเกียรติกุล และ ยุกา ชุมจันทร์. พระนคร : เจริญการพิมพ์, 2519.

วิญญู วิจิตรวาทการ, ดร. การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร : มงคล

การพิมพ์, 2511.

สุนทรี่ อาสะไวย์. บทบาทของรัฐบาลและเอกชนในการพัฒนา : วิจารณ์เฉพาะกรณี

โครงการรังสิต พ.ศ. 2431 - 2457. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.

3. บทความจากวารสาร

เคช บุนนาค. "การปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นการปฏิวัติหรือวิวัฒนาการ."

สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 4 (ธันวาคม - กุมภาพันธ์, 2509) : 60 - 67.

_____. "ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ. 121." สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 6 (กันยายน-พฤศจิกายน, 2511) : 67 - 79.

_____. "ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน." สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5 (มิถุนายน - สิงหาคม, 2510) : 78 - 86.

4. หนังสือภาษาอังกฤษ

Ingram, James C. Economic Change in Thailand since 1850.

California : Standford University Press, 1955.

Moffat, Abbot Low. Monkut the King of Siam. New York : Cornell University Press, 1961.

Wilson, Constance M. Ethnic Participation in the Export of Thai Rice. Michigan : Paper on South and Southeast Asia No.13, 1977.

ภาคผนวก

พระราชบัญญัติกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
ว่าด้วยงบประมาณแลรายงาน 10 มาตรา

มาตรา 1 เสนาบดีพระคลังมหาสมบัติ ต้องทำงบประมาณการรับจ่ายเงินแผ่นดิน
ในปีนั้นขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในที่ประชุมเสนาบดี ไม่กว่าวันที่
15 เดือนมีนาคม จะให้ทรงปลุกษาให้ตกลงก่อนสิ้นปีแล้ว พระราชทานมาให้เสนาบดี
พระคลังมหาสมบัติรักษาไว้ แลเสนาบดีพระคลังต้องคัดสำเนาส่งสำหรับฉบับข้างที่ขบ 1
ถ้าจะยังปลุกษากกลงทันสิ้นปีไม่ได้จะได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผ่อน
จ่ายเงินให้กรมต่าง ๆ เบิกไปผ่อนจ่ายใช้ตามสมควรมิให้ชักขวางแลราชการ แต่ถึงอย่างไร
จำเป็นต้องตกลงไม่ช้ากว่าสิ้นเดือนมิถุนายน

มาตรา 2 การรวบรวมงบประมาณเงินรับนั้น เงินภาษีอากรในกระทรวงพระ-
คลังที่ทำเป็นหลวง ให้เสนาบดีพระคลังคิดประมาณตามสมควรจะเนจะได้ ถ้าเป็นภาษีอากร
ผูกขาดได้ว่าประมูลแล้วก็ลงตามรายว่า รายใดยังมีได้ว่าประมูลก็ลงตามภาค หนควรจะว่า
ประมูลได้ การทำการหลวง ฤคการธรรมเนียม แลภาษีอากรขึ้นอยู่ในกรมต่างๆ ให้เสนาบดี
เจ้ากระทรวงทำงบประมาณตามคาดคะเนแทนสมควรจะได้มายื่นเสนาบดีพระคลัง เมื่อพร้อม
แล้วเสนาบดีพระคลังขบเป็นงบประมาณขึ้นทุกเกล้าฯ ถวาย ลักษณะทำงบประมาณการรับเงิน
นั้นไบคั้นค่อต้องรวบยอดรายภาษีอากรต่าง ๆ เป็นยอด เป็นต้นว่าอากรพื้นที่มีรายเดียวปี
ก่อนขึ้นไป 5 ปี แลประมาณปีที่จะล่วงไปนั้นด้วย รวมเป็น 7 ปีทั้งปีใหม่ แลคักเป็น 2 ภาค
คือการได้ประจำ เช่น ภาษีขาเข้าขาออกเป็นคั้น แลการได้จรคือจะเร่งเงินหนี้หลวงได้
เป็นคั้น แลจึงรวบยอดรวมทั้งสิ้น ชั้นที่ 2 ขยายรายรวมยอด เป็นต้นว่าอากรพื้นที่
คืออากรค่านา อากรสวนสมพักศร ชั้นที่ 3 ขยายรายละเอียด เป็นต้นว่าอากรสุราก็
จำแนกรายเมือง ชั้นที่ 4 ประมาณเงินที่จะได้รับรายเดือน

มาตรา 3 การรวบรวมงบประมาณจ่ายนั้น เงินสำหรับการพระราชพิธีจร
เงินเพื่อขาดเพื่อเหลือ ถ้าเงินประมาณสำหรับการโยธาต่าง ๆ เป็นต้น แลเบี้ยหวัด
เงินปีต่าง ๆ บรรคาน้ำที่ในกระทรวงพระคลังจ่ายเองนั้น ให้เสนาบดีพระคลังภาคสมควร
ตามคะแนนจะจ่าย ถ้าเป็นเงินปีเงินเดือนเมื่ออัตราที่ประมาณตามอัตรา การจรต่าง ๆ ก็
ประมาณตามจะมีตัวเงินจ่ายได้ ส่วนการจ่ายใช้ในกรมต่าง ๆ นั้น ให้เสนาบดีเจ้ากระทรวง
ทำงบประมาณยื่นต่อเสนาบดีพระคลังฯ เมื่อพร้อมแล้วเสนาบดีพระคลังฯ งบเป็นงบประมาณ
ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ลักษณะงบประมาณการจ่ายเงินนั้น ใบต้นต้องรวมยอดการจ่ายตาม
กระทรวง เป็นต้นว่ากระทรวงพระคลังฯ มีรายเทียบปีก่อนขึ้นไป 5 ปี แลประมาณปีที่จะ
ล่วงไปนั้นด้วย รวม 7 ปีทั้งปีใหม่ แลคิดเป็น 2 ภาค คือการจ่ายประจำเช่นเงินเดือน
เบี้ยเลี้ยงตามกรม เป็นต้น แลการจ่ายจร คือการก่อสร้างแลพระราชพิธีจร เป็นต้น แล้ว
รวมยอดรวมสิ้น ชั้นที่ 2 ขยายรายรวมยอด เป็นต้นว่ากระทรวงพระคลังฯ คือกรมพระ
คลังกลาง กรมสารบัญชี กรมตรวจ กรมเก็บ กรมพระคลังข้างที่ ชั้นที่ 3 ขยายรายละเอียด
เป็นต้นว่ากรมพระคลังกลางเงินเดือนผู้ใดเท่าใด เบี้ยเลี้ยงผู้ใดเท่าใด เงินใช้สรอย
เบี้ยเสร็จค่าอันใดเท่าใด เงินยอมให้ใช้เดือนการอันใดเท่าใด ชั้นที่ 4 ประมาณเงินจะ
ต้องจ่ายตามรายเดือน

มาตรา 4 ถ้ากรมกระทรวงใด จะต้องเพิ่มเงินประจำเดือนในปีนั้นขึ้นเพราะ
การอย่างไร เงินอีกเท่าใด ถ้าจะมีการจรรายใด เงินเท่าใด เสนาบดีกระทรวง
ต้องประมาณยอดจำนวนเงิน แลคำชี้แจงซึ่งจำเป็นจะต้องใช้ต้องขึ้นในปีนั้น กราบบังคมทูล
พระกรุณาในที่ประชุมเสนาบดีเสียแต่ก่อนสิ้นเดือนตุลาคมปีก่อน เมื่อตกลงควรจะขึ้นจะทำ
แล้วจะได้ประมาณเพิ่มมาในงบประมาณได้ แลในขณะนั้นเสนาบดีพระคลังต้องเตรียมยอด
ประมาณเงินรับสำหรับปีนั้นเป็นเดา ๆ ไว้ให้รู้ด้วย เพื่อจะได้กราบบังคมทูลพระกรุณาถึง
ตัวเงินในที่ประชุมเสนาบดี

มาตรา 5 ถ้ากระทรวงใด ๆ มิได้ยื่นงบประมาณมายังกระทรวงพระคลังตาม
กำหนดเสนาบดีพระคลัง ต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา แลวันพ้นกำหนดไม่เกิน
7 วัน

มาตรา 6 ถ้าเกิดราชการจรดฎาพระราชพิธีจรในระหว่างปี เสนาบดีพระคลัง
ต้องคาคณะเนเค้าเงินจะพอจ่าย ชักรายบั้งคมูลพระกรุณาในที่ประชุม เสนาบดีทุกครั้ง
เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตกำหนดเงินเท่าใด
เสนาบดีพระคลังฯ จะไต่คิกแก่ผู้รับพระบรมราชโองการจ่ายใช้เงินเพียงเท่านั้น

มาตรา 7 เมื่อถึงกำหนดสิ้นเดือนครั้งหนึ่ง เสนาบดีพระคลังต้องท่างบเดือน
รายรับรายจ่ายแลเงินคงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แลสิ้นปีครั้งหนึ่ง เสนาบดีพระคลังฯ ต้องท่าง
งบปีรายรับจ่ายเงินแผ่นดิน แลเงินคงขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในที่ประชุม เสนาบดี กับมีราย
เทียบงบประมาณ กับรายงานการรับแลจ่ายเงินในปีที่ล่วงแล้วนั้นด้วย กำหนดไม่ชักว่า
เดือนมิถุนายน

มาตรา 8 ถ้าลาชื่อากรบรรคาน้อยในกระทรวงพระคลังฯ แลเงินภาษีอากร
แลค่าธรรมเนียมค่าทำการหลวงในกระทรวงต่าง ๆ ไม่ได้รับตามงบประมาณ เพราะ
ไม่ได้ส่งมิใช่การนั้นเก็บน้อยก่อนกำหนด 3 เดือนครั้งหนึ่ง เสนาบดีพระคลังฯ ต้องนำความ
ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาในที่ประชุม เสนาบดีครั้งหนึ่ง เสนอไป

มาตรา 9 เงินประจำให้เสนาบดีพระคลังฯ คักเป็นยอดแลรายละเอียคขึ้นทูล
เกล้าฯ ถวาย ในเดือนเมษายนจะได้ทรง เชนพระราชหัตถเลขา พระราชทานพระบรม
ราชานุญาต แลการจรรัน เมื่อถึงกำหนดเปิดให้เจ้ากระทรวงกระทำแข่งขันขอพระบรม
ราชานุญาตงบเบี้ยหวัดเงินป็นั้น ให้เสนาบดีพระคลังฯ คักเป็นยอดแลรายละเอียคขึ้นทูล
เกล้าฯ ถวายก่อนกำหนดแจก เพื่อขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต บรรคางำนวน
เงินซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จ่ายแล้ว โดย
เชนพระราชหัตถเลขา กำหนด เสนาบดีมีหมายรับพระบรมราชโองการมาตามงบประมาณ
นั้น เสนาบดีพระคลังฯ สั่งเงินไค้ที่เคียวมีคองทูลเกล้าฯ ถวายไปสั่งจ่ายอีก

มาตรา 10 เมื่อไค้ตั้งพระราชบัญญัติ 10 มาตราแล้ว ให้เลิกพระราชบัญญัติ
พระคลังมหาสมบัติหมวดมาตรา 12 ซึ่งชักด้วยเอสติเมคตบัญญัติข้างน่า 2 ข้อนั้นเสีย

พระราชบัญญัติคังไว้แต่วันที่ 13 ธันวาคม วันโกสินทรศก 109 เป็นวันที่ 8068
ในรัชกาลปัตยุบันนี้.

ประวัติผู้เขียน

น.ส. สุทธาดา เลขไวฑูรย์ เกิดเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พุทธศักราช 2492
ที่จังหวัดพระนคร จบการศึกษารัฐ กศ.บ. จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา มหาสารคาม
เมื่อ พ.ศ. 2515 ปีการศึกษา 2520 จึงเข้าเรียนในระดับปริญญาโท.